כיתה ח' | גמרא | שיעור 2 מתוך 4 | 45 דק' | קידושין כט ע"א, ל ע"ב

חמ"ד: תכנית הגמרא לכיתה ח' היא מסכת קידושין, מ"כל מצות הבן" (כט ע"א) עד לד ע"ב; חומר מבחן המפמ"ר: כט ע"א – לג ע"ב. ממלכתי: אין חובת גמרא בתכנית; אפשר ללמד כהעשרה.

"האב חייב בבנו": תורה, אומנות ושחייה

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את הברייתא "האב חייב בבנו" ויונו את המצוות שבה.
- התלמידים יסבירו את הלימוד של חזקיה מ"ראה חיים עם אשה אשר אהבת" לחובה ללמד אומנות.
- התלמידים יסבירו את הנימוק "חיותיה הוא" לחובה ללמד שחייה.
- התלמידים יסבירו את ההבדל בין תנא קמא לרבי יהודה ("מאי בינייהו? עיסקא").

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה הורים חייבים לילדיהם, ומה ילדים חייבים להוריהם?

היחידה עוברת בשני הכיוונים: "מצות הבן על האב" (מה האב חייב לעשות לבנו) ו"מצות האב על הבן" (כיבוד ומורא). בשיעור האחרון כל תלמיד יכתוב "חוזה בין דורות" משלו, עם ראיות מהגמרא.

🧪 פתיחה: מה הורים חייבים לתת?

כל תלמיד כותב על פתק **שלושה דברים שהורים חייבים לתת לילד** (לא חפצים). אוספים ומסווגים על הלוח: גוף, נפש, ידע, פרנסה. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

הברייתא מונה מה האב חייב לבנו: למולו, לפדותו (אם הוא בכור), ללמדו תורה, להשיאו אשה וללמדו אומנות. "יש אומרים" מוסיפים: אף להשיטו במים (ללמד אותו לשחות). רבי יהודה מוסיף אמירה חריפה: מי שלא מלמד את בנו אומנות, "כאילו מלמדו ליסטות" (שוד).

בדף ל ע"ב הגמרא מסבירה: את החובה ללמד אומנות חזקיה לומד מ"ראה חיים עם אשה אשר אהבת" (קהלת ט, ט), בשני פירושים ל"אשה": אשה ממש, או תורה. כך או כך, האומנות משווית למצווה אחרת שהאב חייב בה. השחייה: "חיותיה הוא", זה חייו. רש"י (כט ע"א) מסביר: שמא יפליג בספינה ותטבע.

"מאי בינייהו?": מה ההבדל בין תנא קמא לרבי יהודה? הגמרא עונה: מי שלימד את בנו מסחר ("עיסקא"). רש"י מסביר: לתנא קמא מסחר מספיק, ולרבי יהודה צריך דווקא אומנות, כי לפעמים אין לאדם כסף לסחורה, ואז הוא עלול לבוא לידי גניבה. זה פירוש רש"י, וכדאי לדון בו עם התלמידים: מה זה "ביטחון כלכלי"?

המשנה והגמרא מבחינות בין חובות האב לחובות האם ובין בנים לבנות. כדאי להציג את הדברים כפי שהם כתובים, להסביר את הנימוק שהגמרא נותנת, ולאפשר שאלות בכבוד. איך הדברים נוהגים למעשה בימינו, כל קהילה נוהגת לפי רבה.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת William Davidson המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

מילים קשות: **מְנָלַן** = מנין לנו?; **דְּאָמַר קְרָא** = שאמר הפסוק; **אוּמָּנוּת** = מקצוע; **לַהֲשִׁיטוֹ** = ללמד אותו לשחות; **חַיּוּתֵיהּ הוּא** = זה חייו; **לִיסְטוּת** = שוד; **סָלְקָא דַּעְתָּךְ** = עלה בדעתך? (וכי ייתכן?); **מַאי בֵּינַיְיהוּ** = מה ההבדל ביניהם?; **עִיסְקָא** = מסחר.

ברייתא בגמרא, קידושין כט ע"א

תְּנֵינָא לְהָא דְּתָנוּ רַבָּנַן: הָאָב חַיָּיב בִּבְנוֹ לְמוּלוֹ, וְלִפְדּוֹתוֹ, וּלְלַמְּדוֹ תּוֹרָה, וּלְהַשִּׂיאוֹ אִשָּׁה, וּלְלַמְּדוֹ אוּמָּנוּת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף לַהֲשִׁיטוֹ בַּמַּיִם. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: כֹּל שֶׁאֵינוֹ מְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ אוּמָּנוּת – מְלַמְּדוֹ לִיסְטוּת. לִיסְטוּת סָלְקָא דַּעְתָּךְ? אֶלָּא: כְּאִילּוּ מְלַמְּדוֹ לִיסְטוּת.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** זה מה שלמדנו בברייתא: האב חייב בבנו למולו, לפדותו, ללמדו תורה, להשיאו אשה וללמדו אומנות (מקצוע). ויש אומרים: אף ללמדו לשחות במים. רבי יהודה אומר: כל מי שאינו מלמד את בנו אומנות, מלמדו ליסטות (שוד). ליסטות עלתה בדעתך? (וכי הוא מלמד אותו לשדוד?) אלא: כאילו מלמדו ליסטות.

גמרא, קידושין ל ע"ב: אומנות – מנין?

לְמַּדוֹ אוּמָּנוּת. מְנָלַן? אָמַר חִזְקִיָּה: דְּאָמַר קְרָא: "רְאֵה חַיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אָהַבְתָּ". אִם "אִשָּׁה" מַמָּשׁ הִיא: כְּשֵׁם שֶׁחַיָּיב לְהַשִּׂיאוֹ אִשָּׁה – כָּךְ חַיָּיב לְלַמְּדוֹ אוּמָּנוּת. אִם תּוֹרָה הִיא: כְּשֵׁם שֶׁחַיָּיב לְלַמְּדוֹ תּוֹרָה – כָּךְ חַיָּיב לְלַמְּדוֹ אוּמָּנוּת.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** ללמדו אומנות – מנין לנו? אמר חזקיה: שאמר הפסוק: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת". אם "אשה" היא אשה ממש: כשם שחייב להשיאו אשה, כך חייב ללמדו אומנות. ואם (הכוונה ל)תורה: כשם שחייב ללמדו תורה, כך חייב ללמדו אומנות.

גמרא, קידושין ל ע"ב: שחייה

וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף לַהֲשִׁיטוֹ בַּנָּהָר. מַאי טַעְמָא? חַיּוּתֵיהּ הוּא.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** ויש אומרים: אף ללמדו לשחות בנהר. מה הטעם? זה חייו.

גמרא, קידושין ל ע"ב: רבי יהודה

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: כֹּל שֶׁאֵינוֹ מְלַמְּדוֹ אוּמָּנוּת – מְלַמְּדוֹ לִיסְטוּת. לִיסְטוּת סָלְקָא דַּעְתָּךְ! אֶלָּא, כְּאִילּוּ מְלַמְּדוֹ לִיסְטוּת.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** רבי יהודה אומר: כל מי שאינו מלמדו אומנות, מלמדו ליסטות. ליסטות עלה בדעתך? אלא: כאילו מלמדו ליסטות.

גמרא, קידושין ל ע"ב (המשך)

מַאי בֵּינַיְיהוּ? אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ דְּאַגְמְרֵיהּ עִיסְקָא.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** מה ההבדל ביניהם (בין תנא קמא לרבי יהודה)? יש ביניהם הבדל: כשלימד אותו מסחר.

רש"י, קידושין כט ע"א, ד"ה אף להשיטו בנהר

אף להשיטו בנהר - שמא יפרוש בספינה ותטבע ויסתכן אם אין יודע לשוט:

רש"י, קידושין כט ע"א, ד"ה כאילו מלמדו ליסטות

כאילו מלמדו ליסטות - דכיון דאין לו אומנות ויחסר לחמו ילך בפרשת דרכים וילסטם את הבריות:

רש"י, קידושין ל ע"ב, ד"ה ראה חיים

ראה חיים - אומנות שתחיה בו עם אשה מקיש אומנות לאשה:

רש"י, קידושין ל ע"ב, ד"ה עיסקא

עיסקא - אם למדו סחורה לת"ק הרי למדו חיים לרבי יהודה דאתי לטעמא אומנות דוקא דכמה פעמים שאין לו במה לעשות סחורה ועומד ומלסטם:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** "חַיּוּתֵיהּ הוּא"

💭 **מפרשים:** רש"י (כט ע"א): "שמא יפרוש בספינה ותטבע ויסתכן אם אין יודע לשוט".

📜 **כתוב:** "אֶלָּא: כְּאִילּוּ מְלַמְּדוֹ לִיסְטוּת."

💭 **מפרשים:** רש"י: "דכיון דאין לו אומנות ויחסר לחמו ילך בפרשת דרכים וילסטם את הבריות".

📜 **כתוב:** "דְּאַגְּמְרֵיהּ עִיסְקָא"

💭 **מפרשים:** רש"י: לתנא קמא מסחר נחשב כמו אומנות; לרבי יהודה צריך "אומנות דוקא", כי "דכמה פעמים שאין לו במה לעשות סחורה ועומד ומלסטם".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות מהעמוד הזה (או הגמרא), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: שלושה דברים שהורים חייבים לתת (5 דקות)
2. קריאת הברייתא ומיון המצוות (גוף / ידע / פרנסה / בית) (9 דקות)
3. חזקיה: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת" ושני הפירושים (8 דקות)
4. שחייה: "חיותיה הוא", ורש"י (5 דקות)
5. רבי יהודה ו"מאי בינייהו? עיסקא", עם רש"י (8 דקות)
6. עבודה בזוגות: דף העבודה (7 דקות)
7. כרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. אילו מצוות מונה הברייתא?
2. מה הטעם ללמד את הבן לשחות, לפי הגמרא ולפי רש"י?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. הסבירו את הלימוד של חזקיה: איך "ראה חיים עם אשה" מלמד על אומנות, לפי כל אחד משני הפירושים?
2. מה ההבדל בין תנא קמא לרבי יהודה לגבי מסחר? הסבירו לפי רש"י.

הערכה (מה דעתי?)

1. אם הייתם מוסיפים מצווה שישית לרשימה, בימינו, מה הייתה? נמקו.
2. האם אתם מסכימים עם רבי יהודה שמקצוע בטוח עדיף על מסחר? למה?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לפתקים מהפתיחה וממיינים אותם לפי הברייתא. הורים חייבים לא רק בגוף ובתורה אלא גם ביכולת להתפרנס ולשרוד ("חיותיה הוא"). זו תשובה ראשונה לחצי הראשון של שאלת היחידה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. שתיים מהמצוות שהאב חייב בהן כלפי בנו:
2. מה פירוש "חיותיה הוא"?

💡 הערות למורה

רש"י על "ליסטות סלקא דעתך" כותב: "והלא ישב ולא למדו כלום", כלומר הגמרא תמהה: האב הרי לא לימד את בנו לשדוד. כדאי לעצור על המונח "סלקא דעתך" כקושיה רטורית.

המשנה והגמרא מבחינות בין חובות האב לחובות האם ובין בנים לבנות. כדאי להציג את הדברים כפי שהם כתובים, להסביר את הנימוק שהגמרא נותנת, ולאפשר שאלות בכבוד. איך הדברים נוהגים למעשה בימינו, כל קהילה נוהגת לפי רבה.

הפסוק "ראה חיים עם אשה אשר אהבת" הוא מקהלת ט, ט. אפשר להראות אותו בתנ"ך.

למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות בחירה ומשפטי פתיחה.

📝 בדף העבודה

רשימת המצוות מהברייתא, שאלות על חזקיה, שחייה ו"עיסקא", ו★ שאלת אתגר על מקצוע בימינו. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, משפטי פתיחה ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- קידושין כט ע"א (ספריא)
- קידושין ל ע"ב (ספריא)
- רש"י על קידושין ל ע"ב (ספריא)

מחוון: "האב חייב בבנו": תורה, אומנות ושחייה

1. למולו; לפדותו (פדיון הבן, אם הוא בכור); ללמדו תורה; להשיאו אשה; ללמדו אומנות (מקצוע). יש אומרים: אף להשיטו במים (ללמדו לשחות).
2. אם "אשה" היא אשה ממש: כשם שחייב להשיאו אשה, כך חייב ללמדו אומנות. אם "אשה" היא תורה: כשם שחייב ללמדו תורה, כך חייב ללמדו אומנות. (רש"י: "אומנות שתחיה בו עם אשה", מקיש אומנות לאשה.)
3. גמרא: "חיותיה הוא", זה חייו. רש"י: שמא יפליג בספינה ותטבע, ויסתכן אם אינו יודע לשחות.
4. רש"י: מי שאין לו מקצוע, "יחסר לחמו", ילך לפרשת דרכים וישדוד אנשים. לכן מי שלא לימד מקצוע, כאילו לימד שוד.
5. ההבדל: מי שלימד את בנו מסחר. לתנא קמא, מסחר מספיק (כי "לימדו חיים"). לרבי יהודה צריך אומנות דווקא, כי לפעמים אין לו כסף לסחורה, ואז הוא עלול לשדוד (רש"י).
6. תשובה פתוחה. לקבל רשימה מנומקת (למשל: ללמד שחייה ובטיחות בדרכים, ללמד לנהל כסף, לתת השכלה), עם נימוק לכל אחת.